

Карачун Ю. Г.,
Національний технічний університет України "КПІ"

ПРОДУКТИВНІ МОДЕЛІ ТВОРЕННЯ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ (на матеріалі підмови із електротехніки)

Стаття комплексно аналізує продуктивні моделі творення складних іменників в електротехнічній галузі сучасної англійської терміносистеми, розглядає структурно-семантичні відносини між словами, які є комплексними основами новоствореного складного іменника.

Ключові слова: терміносистема, науково-технічна термінологія, термін, складні іменники, складнопохідні іменники, структурно-семантичні властивості, семантичні структури.

Статья комплексно анализирует продуктивные модели образования сложных существительных в современном английском языке в подязыке электротехники. Также рассматривает структурно-семантические отношения между словами, которые являются комплексными основами новообразованного сложного существительного.

Ключевые слова: терминологическая система, научно-техническая терминология, термин, сложные существительные, структурно-семантические свойства, семантические структуры.

The article represents all-around analysis of complex noun word's building in modern English under the sublanguage of electric engineering. Structural and semantic relations between the words in the neogenic complex noun are also mentioned here.

Key words: terminological system, science and technical terminology, term, complex noun, structural and semantic properties, semantic structures.

Соціально-політичні зміни, що відбулися у світі за останні роки, економічні перетворення, розвиток технологій виробництва, прихід інформаційної ери та інші позамовні фактори значною мірою спричинили посилення процесу створення складних термінологічних одиниць в різних сферах науки та техніки сучасної англійської мови. Одні терміни виникають разом із новими поняттями, інші – починають вживатися як синоніми до вже існуючих слів у мові.

Складні терміни як специфічний пласт лексики науково-технічної літератури стають об'єктом комплексного наукового дослідження лише із середини ХХ ст., хоча перша офіційна поява датується ще ХVІІ ст. Зацікавлення термінологією з лінгвістичного погляду зумовлене тим, що цей аналітичний шар лексики активно впливає на розвиток літературної мови. Науково-технічна термінологія є найбільш рухливою, гнучкою частиною загальнонавчальної лексики, саме тому нові терміни, як і давно вже існуючі, потребують систематизації, аналізу та впорядкування.

Процес об'єднання двох чи більше основ є важливим засобом поповнення словникового складу мови і вдосконалення її структури. У сучасній англійській мові це один з найбільш продуктивних способів творення нових слів, який постійно привертає увагу багатьох дослідників, серед них – О. Н. Бортнічук, І. В. Василенко, О. Д. Мешков, П. М. Каращук, К. С. Кубрякова, П. В. Царьов та інші. Проте окремі аспекти проблеми словотворення, зокрема структурно-семантичні особливості складних іменників та складних іменникових словосполучень ще не знайшли свого повного висвітлення у сучасній англістиці.

На думку П. М. Каращука, "особливо перспективним є дослідження словоскладання як засобу утворення нових лексичних одиниць, його закономірностей, у тому числі й семантичних, у сучасній англійській мові, оскільки саме складні слова найбільш повно відображають гнучкість і мобільність англійської лексико-семантичної системи, її прагнення до певної економії та виразності" [2, с. 56-67].

Поява термінів складної структурної будови найбільше зумовлена потребою передати два значення в одному слові, а також прагненням конденсації поняття. Складні терміни (слова композити) утворюються внаслідок об'єднання в одній лексичній одиниці двох чи більше основ повнозначних слів або ж сполученням слів.

Творення складних іменників шляхом складання основ й окремих слів набуває все більшої продуктивності. Вивчення композитів за особливостями їх морфемної та словотвірної будови дозволило виявити деякі властиві їм загальні риси, що стосуються будови слова, поєднання компонентів у ній, а також зв'язку різних типів складних слів із морфологічно співвідносними простими словами. Саме тому в даній статті розкриємо поняття терміносистеми, складних термінів – іменників, науково-технічних термінів та продуктивного процесу творення складних іменників у сфері електротехніки сучасної англійської мови.

Отже, **терміносистема** – це система термінів у певній галузі, підгалузі наукового або технічного знання, що обслуговує наукову теорію або наукову концепцію [1].

Науково-технічні терміни – іменники – мовні знаки, що репрезентують поняття спеціальної професійної галузі науки або техніки, становлять суттєву складову науково-технічних текстів і одну з головних труднощів їх перекладу з огляду на їх неоднозначність та відсутність перекладних відповідників.

Й. А. Багмут зазначив, що **складний іменник** – це нейтральне слово, яке вживається для точного вираження понять, явищ та назв предметів певної галузі науки та техніки (зокрема сфери електротехніки) [1, с. 10-15]. Натомість Р. Ф. Проніна стверджує, що **складний іменник** – це мовна одиниця, яка складається із двох слів, що пишуться разом або через дефіс та становлять значну частину словникового запасу науково-технічної термінології певної мови. Сутність складного іменника полягає у вираженні одного поняття [7, с. 25-36]. "Поєднання двох слів у морфологічно ізольовану одиницю, – зазначає О. Д. Мишков, – є однією із загальних рис мовного розвитку.

Як відзначає О. Д. Мишков, "утворення нових слів виникає шляхом поєднання мовних елементів на основі відношень означене-означуване, що утворює синтагму. Коли на такій основі виникає об'єднання двох чи більше слів у морфологічне ціле, можемо говорити про складне слово" [6].

Більшість складних слів у сучасній англійській мові, у тому числі й іменників, утворюються простим способом поєднання основ, так званим складанням. При цьому один компонент приєднується до іншого (*radiotube* – *радіо трубка*, *multitransponder* – *багатофункціональний передавач*, *ultraregulator* – *ультрарегулятор*). У сучасній англійській мові існують різні моделі утворення складних іменників, але у сфері електротехніки найпродуктивніших серед них можна виділити чотири.

Складні іменники типу “основа іменника + основа іменника”. В іменниках цього типу перший компонент своїм значенням уточнює, конкретизує значення другого компонента, який виконує функції прикметника (*monobasic* – *одноосновний*, *polymetallic* – *поліметалевий*, *macrocrystalline* – *грубокристалічний*).

Структурно-сміслові відносини компонентів такого складного іменника близькі до структурно-сміслових відносин слів, які входять у певні типи словосполучень. У силу цього між такими складними іменниками є певне співвідношення, синонімічність. Складні іменники цього типу дуже продуктивні і широкоживані в сучасній англійській мові. Завдяки прозорості своєї семантичної структури багато з них не зареєстровані словниками. Ці слова можуть писатися разом (*electroretarder* – *електросповільнювач*, *autoswitch* – *автовимикач*), окремо (*autostop lever* – *важель*, *electrodischarge gap* – *між електронний зазор*) і через дефіс (*integrated-circuit* – *інтегральні логічні схеми*, *purity – circuit* – *схема регулювання частоти кольору*).

Складні іменники типу “основа іменника + основа віддієслівного іменника (герундій)”. Структурно вони розпадаються на групи:

– де перший компонент – основа іменника – виконує функцію доповнення до другого компонента (перший доповнює, конкретизує дію, виконувану другим компонентом): *rodconnecting* – *стрижень підключення*, *shipbuilding* – *кораблебудування*;

– де перший компонент виконує функцію обставини щодо другого: *electric-coming* – *надходження електричного струму*.

Складні іменники типу “основа віддієслівного іменника + основа іменника”. Перші компоненти виражають дію, пов’язану з предметом, яку означає другий компонент. Саме предмет може виконувати цю дію або не виконувати. Складні іменники цього типу поділяються на дві групи:

– складні слова, що означають предмет, передбачений для будь-чого, є місцем, де виконується дія: *grinding valve* – *притирка клапана*, *heating control* – *регулювання теплом*;

– складні слова, що означають предмет, передбачений для будь-чого і сам виконує дію, виражену першим компонентом: *adding machine* – *арифмометр*, *baking oven* – *духовка для випічки*.

Такі слова широкоживані, особливо в технічному та науковому стилях. Написання може бути окремим або через дефіс: *filling station* – *автозаправна станція*, *reading-device* – *пристрій для зчитування*.

Складні іменники типу “основа дієслова + основа прислівника”. Останнім часом у мові почали з’являтися іменники з компонентом *-in*, *out*, *up*, *over*. утворені від вербальних основ і об’єднані загальним значенням. Наприклад: *lead-in* – *введення*, *break-out* – *пробійність*, *drop-out* – *спад*, *build-up* – *накопичення*, *push-over* – *легко подолана перешкода*, *take-over* – *захоплення*, *cover-up* – *покриття*, *switch-over* – *перехід*. Даний тип високопродуктивний і широкоживаний, особливо у розмовному стилі.

Розглянувши, дослідивши та проаналізувавши процес утворення складних іменників сучасної англійської мови на матеріалі науково-технічних текстів із електротехніки ми створили власну класифікацію складних іменників за частиномовною ознакою – твірною основою, яка дає класифікацію основних іменникових дериваційних типів. За цією класифікацією ми спробували визначити основні дериваційні типи термінів.

Перший тип. Складні іменники, утворені внаслідок поєднання двох іменникових основ за допомогою інтерфікса **-auto-**, **electro-**, **-radio-**, **-tele**. Друга частина складного слова може ускладнюватися суфіксом або вживатися як самостійне слово: *electroretarder* (*електросповільнювач*), *electroregulator* (*електрорегулятор*), *electroconverter* (*електроконвертер*), *autoclimator* (*автокліматор*), *autoswitch* (*автовимикач*), *autotimer* (*автомаймер*), *radiotransformator* (*радіотрансформатор*), *radioprocessor* (*радіопроцесор*), *teleprocessor* (*телефонопроцесор*), *teletimer* (*телетаймер*).

Другий тип. Складні іменники, які утворені поєднанням числівникової та іменникової основ. Це терміни на позначення назв нових машин, механізмів, приладів. Основи термінів поєднуються інтерфіксом, причому основа ускладнена префіксом **-poly-**, **-mono**: *polymetal* (*поліметал*), *monobasic* (*однофазний*), *monorail* (*монорейка*).

Третій тип. Сюди входить значна частина кількості термінів, що утворюються за допомогою запозичених основ типу: **-ultra-**, **-multi-**, **-micro-**, **-macro-**: *micromotor* (*мікромотор*), *microelement* (*мікроелемент*), *macroassembler* (*макроасамблер*), *macrochain* (*макроланцюг*), *macrogenerator* (*макрогенератор*), *multiresonator* (*мультирезонатор*), *multiboard* (*багатоюрсна плата*), *ultracapacitor* (*ультраконденсатор*), *ultrafilter* (*ультрафільтр*).

Отже, складні іменники утворюються з основ слів, які перебувають між собою в певних структурно-семантичних відношеннях, які схожі на подібні відношення мовних утворень іншого плану, а саме словосполучень або речень. Таким чином, словоскладання “передбачає мотивацію не словом, а судженням, висловлюванням, що містить дефініцію предмета”.

У сучасній англійській мові, особливо в останні десятиріччя, спостерігається активний процес утворення не тільки складних, але й складнопохідних іменників, серед яких найбільш поширеними є утворення із суфіксом діяча **-er** і менш поширеними – із суфіксом **-ness**, з іншими суфіксами і префіксами слова цього типу порівняно нечисленні. Складнопохідні іменники із суфіксом **-er** утворюються за моделями: (n + n) + **-er** (*machine-gunner*, *headliner*), n + (v + **-er**) – (*bulb-checker*, *bridge-builder*), (a + n) + **-er** (*high-riser*).

Складні основи іменників даного типу, утворені переважно від різних словосполучень, перебуваючи у структурі складнопохідних слів, відтворюють, хоча і в зміненому вигляді, структурно-семантичні відносини цих словосполучень. Так, це можуть бути відносини дієслова та іменника (прямого додатка): *time-saver* (*to save time*)

– “прилад, що економить час”; відносини дієслова та іменника (непрямого додатка або обставини): *tape-recorder* (to record a tape) – “магнітофон” [2].

Проаналізовані вище дієслівні сполучення, що лежать в основі досліджуваних утворень, є одним з найпоширеніших видів сполучень, які вживаються переважно в усному мовленні.

Отже, словотворча база досліджуваних моделей характеризується винятковою широтою та різноманітністю твірних слів. Для утворення складнопохідних іменників за цими моделями використовуються, з одного боку, різні за своєю морфологічною будовою основи дієслів, іменників, прикметників, з іншого словосполучення, різні за своєю структурою і семантикою (дієслівні, іменникові, ад’єктивні). Складний іменник, таким чином, у структурному плані є складним, оскільки він може об’єднувати навколо себе безліч структур. Отже, у плані номінації складне слово характеризується більшою гнучкістю, здатністю називати значну кількість різновидів. Водночас така різноманітність структур, що породжується складним словом, створює його структурну і смислову ідіоматичність.

Таким чином, словоскладання відображає специфіку сучасної англійської мови, оскільки поряд із загальними рисами, притаманними багатьом мовам, має національні риси, характерні тільки для даної мови. Аналітичний устрій англійської мови, широке використання порядку слів як засобу вираження лексико-граматичних відносин пояснює існування великої кількості складних іменників, до структури моделей яких уходять основи різних частин мови: іменників, прикметників, дієслів, прислівників. За цими моделями утворюються найрізноманітніші за своєю семантикою двокомпонентні іменники, що надають мові певного колориту.

Література:

1. Багмут Й. А. Проблеми перекладу суспільно-політичної літератури українською мовою. – К. : НД, 2005. – 201 с.
2. Бортничук Е. Н. Словообразование в современном английском языке / Бортничук Е. Н., Василенко И. В., Пас-тушенко Л. П. – К. : Высш. школа, 1988. – 224 с.
3. Карашук П. М. Роль семантических факторов в образовании сложных глаголов в английском языке / П. М. Карашук // Словообразование. – Владивосток, 1978. – Вып. 6. – С. 56-67.
4. Колшанский Г. В. Категория семантики в синтаксисе / Г. В. Колшанский // Сб. научн. трудов МГПИИЯ им. М. Тореца. – М., 1977. – Вып. 112. – С. 5-12.
5. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений / Е. С. Кубрякова. – М., 1981. – 251 с.
6. Мешков О. Д. Словообразование в современном английском языке / О. Д. Мешков. – М. : Высшая школа, 1999. – 215 с.
7. Пронина Р. Ф. Перевод английской научно-технической литературы. – М. : Высш. школа, 1996. – 175 с.
8. Степанова М. Д. К вопросу о синтаксической природе словообразования / М. Д. Степанова // Учен. зап. МГПИИЯ им. М. Тореца. – М., 1969. – Т. XIX. – С. 299-315.
9. Сложные слова в английском языке: учебное пособие / П. В. Царев. – М. : Наука, 1980. – 197 с.
10. Adams V. An Introduction to Modern English Word-Formation / V. Adams. – London, 1996. – 267 p.
11. Lees R. The Grammar of English Nominalization / R. Lees. – Mouton the Hague, 1968. – 115 p.
12. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation / H. Marchand. – Mtinchen, 1969. – 234 p.